

EUSKERA DA GURE EDESTIAREN GORDELEKU

Gaurdaino historia paperetatik ateratzen zan, eta gure Erriari buruzko paperak etsaien eskuetatik irten dute gizaldietan zear, franko eta goioen garaitik asiez gero.

Orduko kronika zaarrak monjeen geletan sortzen ziran eta Campion gure euskaldun idazleak zionez "El odio de los campamentos había subido a la celda de los monjes".

Praille aiek izan ziran kronika idazleak eta aien lanetik ateratzen dana zera da, alegia, euskaldunak beti izan gerala terrorista utsak. Eurok geure erriari egindako sarraskiak, berriz, oorez betetako ekintza zoragarriak ziran. Bitartean gu ixilik, ez bait genduak idazle kronika zalerik: "cortos en contallas y largos en facellas".

Gaurko egunez, ordea, ba dira beste bide batzuek edestia egiteko, paperak ez direnak: arkeologia bezela etnografia eta beste bide geiago ere bai. Guk badegu, zorionez, beste bide eder-eder bat: EUSKERA.

Euskereak badu bere barnean, geure edestia argitzeko aalmena, baldin beure esan-naiak ikusteko argirik ba'degu. Deba'ko erria artuko det azter-gai ikusi dezagun, nola paperik gabe ere, erriaren aurreko bizia ikasi diteken.

LABATAI.

Bada Deba'ko errian kale-irteera bat LABATAI izenarekin. Egun batzez Itziar'tik etorritako Olabetarrek taberna bateri ipiñi zioten izen ori. Eta or dago izena burni-bidearen geltoki aurreko enparantzan.

Don Manuel Lekuona'ren aotik daukat ikasita, euskaldunok oitura zaarra degula itz luzeak murriztekoa, iru silabetara menderatzen. Esate baterako or daukagu bere lagun D. Jose Migel Barandiaran'goa eta berak bere buruari Joxemi esaten zion. Izketa zaarrak dira tolare torcularen ordeaz, algara algazararen ordeaz, beste izkereetatik artutako itzak aitatzeako...

Era orretakoa da LABATAI ere: LABE-ATARItik sortutako berba. Ataria edo Atea: Labe baterako erriko irteera. Deba bale-arrantzan egiñiko erria da eta Foruak agintzen zuen bale-urdaiak urtutzeko labeak erriatik at egon bear zutela. Erri-esitik irtetzeko atea zan Labatai: labera irtetzeko ataria. Zergaitik egon bear zuten labeak erriatik kanpora? Urtutze orretan sortzen zan atsagaitik, usai txarragaitik.

* * *

Beraz, Labatai izenetik ateratzen degu labe oiek nun egon zitekeen. Labe oiek ez dute beste arrastorik Deba' n utzi; Canada eta Terranova ingumarietan bai, an utzi dituzte aztarnak y aurkitu ere aurkitu dituzte zenbat euskaldunek paraje aietan jasotako labeak; baña, ez Deba'n eta ez Euskalerriko baztarretan ez dute bat bera ere aurkitu. Euskerak, ordea, berak gorde digu bere baitan, euskal labe baten (besterik ote da?) ingurua.

Deba'ko en-ia sortu zutenean, 1343'an, orduko erri-txikien erara, eraiki zuten: eliza bat, bere enparantzarekin mutur batean, eta kale sail bat, erri-esiaren barruan. Badegu era orre-

tako marrazki bat eta marrazki orretan iru irteera ikusten dira: bat Labataikoa, beste bat Poturakoa eta irugarrena mendira, Itziar-aldera dijoana.

* * *

Labataiko irteerak Astillero kalea du berreun metrora aurrez-aurre eta gune aretan egongo ziran labeak, gaurko egunez etxeak tartean baldin ba'daude ere, are gañean jasoak. Balea urtutzeko, ordea, uretatik legorrera jaso bear zan. Orretarako bear ziran tramankuluak, labe-inguruan egongo ziran.

Gai oneri buruz badaude paperetan Lekeitio'ko berriak eta paperek esaten digutenez, elizak balearen mingañetik iru zatietatik bat eramaten zuen, baña, orren ordañez "manobrero" bat eduki bear zuen zutabe, polea eta bear ziran soka guztiakin baleak eta txalopak ondarrera ateratzeko. Deba'n ere beste orrenbeste gertatuko zan Labaitik labetarako bitarte orretan.

* * *

Labeak kana bat gora eta kana t'erdi zabal alde bakoitzeko. Goitik kaldarak sartzeko zuloa zuten. Eta kaldarak pipa t'erdi, pipa bat eta pipa erdikoak ziran. Pipa bakoitzeko 450 kilo. Azpitik, berriz, labeak zulo txikia zeukan errekiñak sartu aal izateko. Suari eusteko labearen txingarrak erabiltzen zituzten.

Balea erre aurretik, ordea, zatitu egiten zan tira luzeak atereaz burutik isatzeraiñokoak. Gerora tira oiek ogei zentimetroko zatietan ebagi. Barruko aragi guztiak ere berdin zatitu koipeak ateratzeko. Lan orretarako aiztoak bear ziran alakoak eta neurri guztietakoak.

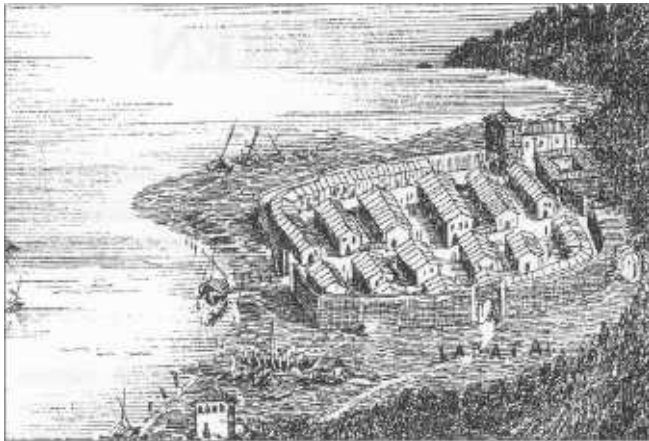
Bein koipeak urtutzen ziranean, tina aundi batera atera. Tina au erdirarte urez beteta zegoen eta koipeak uretan igari egiten zuan eta zaborrak ondora joan. Koipea galbai batetik pasa eta barrilletan sartu merkatura botatzeko.

Erriatik kanporako merkatuak bazuen lonja bat eta an dago oraindik Astillero kalea baño aurrerago, Maxpe kalean: Maxpe deritzan etxea. Ibai-ertzean dago eta badu mollatxo bat ere bere alboan, itxasontziak inguratu eta bertatik bertara, etxetik barkura, merkagaiak erreaz asko pasatzeko, barrillak bezela, burniak, meatzak eta abar... Etxe orrek izan duen eginkizunik ez da gaur nabaritzen errian; baña, bertako biztanleak, gaur bertan ere, azpiko solairuari "lonja" deitzen diote, zertarako zan jakin barik.

* * *

Salgai zeuden ban-ikak lonjetan gordetzen ziran eta edozein bale-ontziak bear zituzten millatik gora. Gaur-egun ez dago errian barrillerorik; baña, orain 50 urte neronek ikusi nuen Jose Manuel Irureta, "Sagarmiña", bere etxe-aurrean barrillak egiten. Mutriku'ko Sagarmiña baserriatik jeitxi zan Deba ibaiaren ertzera eta, arostegiak besterik ez zegoen errian, arotz ikasi zuen eta barrillak egiten ere bai. Egia esan, barrillak egitea ez

ERRIAK

zan etorkizun aundiko ofizioa Jose Manuel Deba'ra eldu zanean; arosteagiak, eurak ere, bata bestearen ondoren, geienak itzi dira.

Garai batean hai, "carpinteros de ribera" zeritzenak ba'zuten lanik barkugintzan eta barrillak antolatzen. Jose Manuel'ek "Sagarminak" aurreko Deba argitzen digu bere bizitzarekin barrillak egiten diarduanean.

Gure historian badegu bi itxas-ontzien berri zeatza: bata zan "San Nicolas" 475 toneladako galeoia, Landaverde jaunak Portugaleten egiña. Bera zan armadorea ere eta berberak aukeratu zuen barkuaren kapitan Joan de Espilla debarra. 72 gizon barruan eta aien artean 6 arpoilari eta bost barrillero. 1564'aren udaberrian irten Getari'tik eta udazkenean Bilbo'ra biurtu 1.195 koipe-barrika barruen zituztela.

Orra zenbat lan barrilleruentzako. Jose Manuel Sagarminak ez zuen orrelako egunik; baña ofizioari eutsi zion orain arte. Berarekin il zan Deba ibaiaren azken barrilleroa. Bera izan da denbora aietako lekuko bat, lekuko zanik jakin barik... Baña, orrek agertzen digu joandako historiaren zenbat testigu dirautzen duela oraindik gure artean.

Bigarren bale-ontzi ezaguna, Pasaia'ko "San Joan" ontzia degu, Espilla Canada'tik etorri ondorengo laugarren urtean, Labrador'en ondoratua. Udazkena zan, etxera itzultzeko ordua, eta 1.000 barrika-koipe beteak zituen ordurako barruan. Guztjak galdu: barkua, armamentuak, koipeak, gauza guztiak... Ipar-aldeko Joannes Etchveerry (1627) jaunak osan zuena:

"Biziaren gaitik / arriskatzen dugu bizia".

Ikusten degu zer lan izaten zuten barrillak egiten eta antolatzen. Batzuek eginda eramaten zituzten; baña, geienak pusketetan, barrika bakoitzaren duelak zenbaki batekin banan-banan markatuta, gero an Terranova'n konpontzeko eta barrillak osatzeko. Lotzeko kurpillak ez ziran burnizkoak, urradarrez egiñak, baizik.

Ala agertu da Labrador'en ondoratutako San Joan ontzian. Oñati'ko artxiboan aurkitu ziran iru dokumentuetatik, atera dute nun egon dan lurperatuta, orain lareun urte ondoratutako

barkua. San Nicolas ontziak bost barrillero eraman zituan lan oietarako: bi Baiona'koak, biak maixu, bat Getari'koa, lenengo maillako ofiziala eta beste biak ez du nungoak ziran esaten: baña, bi auek izan ziran gutxien irabazi zutenak.

Deba "Sagarminak" ko arotzak barrillak egiten zituen; baña, bere ondoren ez du beste batek barrillak egiten ikasi. Eta ortxen amaitu da gizaldietan zear zetorren barril-egite aria...

Orra zenbat gauza gordetzen dituen bere barrean Labata; itzak. Edestirako oeste zenbait gauza ere bada Deba'ko errian. Bale-gantza urtutzeko labeetatik aurreraxeago, or daukagu aldatpatxo baten asieran Astillero Kalea.

ASTILLERO KALEA.

Barku-gintzan abillak eta trebeak izan dira itxas-ertzeko arotz euskaldunak: (carpinteros de ribera famatuak). Amabost eta amaseigarren gizaldietan Europa guztitik etorri o; ziran Euskalerra itxas-ontzi billa. Castro'tik as; eta Baiona arteko itxas eta iba; bazterrak astilleroz beteta zeuden eta zitekeen mota guztietako ontziak irtetzen zuten curen babesetik.

Deba'n aspaldian ez degu barku-gintzarik ikusi; artarako gizonik ere ez dago gure artean. Baña egun batez izan zirala argi erakusten digu Astillero Kaleak. Toki egokian zegoen: ordartzatik kanpo eta aldatpatxo batean, ontziak uretara botatzeko erreztasunez.

Era guztietako lanak sortzen zitun barku-gintzak: arotz bereziak, barrilleroak, basoak eta basa-gizonak zur egokiak lortzeko, karioan ibiltzeko Burni-olak sortzen ziran barku-gintzaren inguruan, ontziak bear zituzten burnikiak sortzeko. Olak, berriz ere, zura bear zuten egur-ikatsa egiteko eta ikas-kinak ugari. Oiekin batera mandoak eta gurdia, mandozaiñak eta itzaiak.

Meatzak eta garraioak... olagizonak zer esanik ez. Meatzta Bizkaia'tik ekarri o; zuten, bertan meatz-zulorik ez ba'zan.

Orra zer mundu dagoen Astillero-kalean gorderik. Gaur egun ez dago mundu ori Deba'n; baña, garai batean, bai. Badegu baita ere Errota-zar futbol-zelaia. Gaur egun jolas-tokia da, orduan berriz, maria-errota, eta aurrerago, burni-ola. Lastur auzoan daukagu Goiko-ola baserria, aldaparo ta guzti, andik beraxeago bi errota txiki alkarren parean, bata gorago bestea baiño; curen aurrean, ondoratutako Plaza-ola eta Lasturbean Leiza-ola...

Zenbat ola mendi-zulo aretan. Ugarte-mendi'ko urak (Izarraitzeko ipar-malda luzean) Ugarte baserriko alboan galtzen dira leize batean. Lastur'koak, berriz, Leiza-olako leizean. Ur oiek guztjak Sasiola'n agertzen dira aitz-artetik "Deva" ibajaren ertzean.

Sasiola aurrean, Astigarribia'ko aldetik, bada baztartxo bat "astillero" izenakin eta astillero orren barkuentzat burn; asko bear zan. Orra nundik-nora Lastur basatia burn;-olaz bete. Deba'rako ere izango ziran burni oiek.. . Zenbat izan bastarretan gure historia egiteko gai diranak!

SOKAGIN KALEA (Cordeleria).

Elizako Plaza-Zaarretik portura dijoan kaleak du Sokagin edo Cordeleria kalea izena. Bela-barkuak soka mota asko bear zituen ojal zuriak zuzentzeko eta ontzia lurrera lotzeko. Mari baten lana izaten zan sokak lotzen ikastea, korapillo era guztietakoak egitea. Itxas-ertzeko errj guztietan egoten ziran sokagintzak, egon ere badagoz oraindik zenbait portuetan. Deba onetan izena besterik ez dago; garai batean bazegoela, ordea, kale izen orrek erakusten digu.

PORTU - KALEA.

Asierako erriaren erdian, geroagoko Plaza-berrian asita, berutz, ortxen dago Portu-kalea beste plaza batera, Donostia'tik Bilbo'ra dijoan bide zabalera eta tren-bideraño. Orain eun urte or zegoen portua, baña, tren-bidea (FEVE) egiteko bete zuten eta geltidu zan Deba porturik gabe. Gaurko Portu-kalea plaza batetik bestera dijoan kalea da. Izenak, ordea, dirau: Portu-kale.

Orduko "Ferrocarriles Vascongados" elkarreak agindu zuen, portua egingo zuela berriatik. Ez zuen egin. Joan dan urtean, 1998, asi ziran euskal agintariek portutxo bat sortzen, lengoen inguruan, eta 1999-09 jl onetan eman zaio amaiera lanari. Badegu portutxoa. Ez, ordea. Portu-kalean.

* * *

Deba'ko barra ("Itxasoan laño dago / Baiona'ko barraraino") beti izan da gaiztoa eta jende asko itto da bere olatuetan orain eta lenago. Alaz ere erromatarren garaikoa zan "Deva" ibaiko kaia eta bertan zegoen Tritium Tuboricum Melo eta Ptolomeo idazle erromatarrek ziotenez.

Itxas-ertzean beste iru erri aitatzen dituzte Getaria, Donosti-Pasai eta Oyarzun. Oyarzun (Oearso) zillarrezko minak zeudelako: Donosti-Pasai eta Getari portu seguruak zirelako; baña, Tritium Tuboricum zergaitik? Guztiek esaten dute Mutriku dala edo Astigarribia mutrikuarra. An, ordea, ez dago porto segururik, ez meatzik. Astigarribia aurrean dagoena ura da ugari.

Erromatarrek egunez bakarrik ibiltzen ziran itxasoan eta gauzez kaietara bildu curen barkuak. Deba'ko kaia beti izan da arriskutsua eta segurantzirik gabekoa. Beraz, portutarako ez zuen ainbeste balio; baña erreka beste aldetik eta ez Astigarribia'tik, ura dago, aitzen artetik erreka sortzen dana.

Eta nai dan beste ur artzeko ez dago ontzitik jetxi bearrik, erreka ematen bait du iturri ugariak. "Tritium Tuboricum Deva erreka ikutzen du" dio erromatar idazleak eta Deva erreka dator zuzenean ur ugaria. Izarraitz menditik beera Lastur'era datozten urak, Lastur'en galtzen dira leizetan barrena eta gero Sasiola'n, Astigarribia aurrean, agertzen dira aitz a r t e t i k...

Ora erromatar ontzi eta gudarostearantz arrazoi berezia: Tritium Tuboricum'go ur ugariak. Euren bideetan ur-tokiak markatzen dituzte arreta bereziaz. Tritium Tuboricum papere-tan ematen digute antxiñako idazleek, zer dan argitu barjk; baña, inguru oietan daude «astillero" eta "mollatxua" izenak Astigarribia'ko aldean eta Lastur'en an daude Goiko-ola, Plaza-ola. Leiza-ola, guztiok alkarrekin. Oiek ez daude papere-tan emanak gauzaetan, baizik, arkeolojijan baizik... Gure edes-tia egiten dote paperik gabe.

ONDARTZA-KALEA.

Ondartza-kalea da baña ondarra urrutian dago. Kale orretan Donostia'tik Bilbo'ra dijoan bide zabala dago. Aldame-nean, berriz, itxasoruntz, Calbeton'en zumardi luze zabala. Itxasorago oraindik, etxe mordoxka bat eta akabera, orra or azkenik Deba'ko ondartza. Nun gelditu da Ondartza Kalea? Bertan ondarrik ez dago zoru-azpitik ez ba'da; baña, izenak or gorde dute garai bateko lekuko, naiz-eta ondartzak aspaldian andik aldendu.

BASTIÑOIA.

Arri-esi bulartsua, kaiaren babesa: "bulebard" ere esan oi diote... Erriko kaleak erritik irtetzean an zegoen bastiñoia. Gaur eguneko Ondartza-kalean. Ez arri-esirik, ez ondartzarik: Calbeton'en Zumardia, baizik. Ortik portura egongo zan bastiñoia. Gaur urrutiko kale baterj ipiñi diote Bastiñuixa -kalea. Izen ori berritan ipiñia da; baña. erriaren aotan ez zan galdu Bastiñoi itza. Euskeraz ari zirala esaten zuten Bastiñoia. Gaur egun ez dago ez bastiñoirik, ez ondarrik Ondartza kalean, ez porturik Portu-kalean... Gure izkera euskaldunak gorde ditu izen guztiak bere sabelean. Zenbaitetan, historia egiteko, ez da paperik bear.

MAXPE-KALEA.

Maxpe-kalea Maxpe etxerako bidea da. Ibai-ertzean dago, Astillero-kalea baño ibaiean aurrerago. Uraren gañean ereiki-ta dago eta badu bere mollatxoa ere. Bertako bizilagunek erritik kanpora bizi dira eta, udaran bakarrik, etortzen dira errira. Azpiko solairuari "lonja" izenakin deitzen diote etxe-barruan dabilzenezan... Ate aundi bat badu beko solairutik ibaiera, mollatxua tartean dala.

Aldi batean ontziak gerturatzeko zan eta lonjatik ontzi-barrura, ala alderantziz, gauzak batetik bestera pasatzeko zan mollatxua. Deba'ko portuan bearrezkoak ziran lonja auk. Bertara ekartzen zituzten Labatai'ko bale-koipeak, burni-ole-tako burnizkiak, oletarako meatza eta merkataritzako gai guz-tiak. Bertan gordetzen ziran saldo arteko guztian.

Nagusi bakoitzak bazuen bere gauzen prezioa eta prezio artara makurtu bear zuten erosleak. Deba'ko kaian bezela Eus-kalerri'ko porto guztietan ikusten ziran Europa osoko merka-tarj ontziak erosi eta saltzeko... Gantzak eta burnizkiekin batera saltzen ziran Kastilla aldeko artilleak ere.

On-etarako berealdiko askatasuna zegoen gure anean. Badago parroko artxiboan Londres'en egiñiko erosketa baten bost agiri: Barku bateko kapitanak Londres'en erosi, ordaindu eta elizarako ekarri zuen "pianoforte" bat. Kapitanak eskubide guztiak zeuzkan edonundik edozer ekartzeko.

Maxpe izan zan lonja nagusi bat; baña, ez bakarra. Aurre-rarxeago bada Loja-berri baserrja, gaur lonjarik ez duenak: baña, garai batean Lonja Berria izana. Dana dala, or daude ize-nak errenkadan, gure edestien ezaugarri.

ANES ARRINDA
.Deba'n Irailak 30.
Urtea 1.999.